

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะได้นำมาสร้างกรอบความคิดการวิจัย
ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. หลักสูตรแกนกลาง
2. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544
 - 2.1 ความหมายของหลักสูตร
 - 2.2 ความสำคัญของหลักสูตร
 - 2.3 องค์ประกอบของหลักสูตร
 - 2.4 ประเภทของหลักสูตร
3. บทบาทของผู้บริหารในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
4. กระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา
5. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
6. การบริหารและร่นำหลักสูตรไปใช้
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. กรอบความคิดการวิจัย

1. หลักสูตรแกนกลาง

กระทรวงศึกษาธิการ (2544:3) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรแกนกลางว่า หลักสูตรแกนกลาง
หมายถึง หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรแม่บท
เป็นหลักสูตรหลัก ที่จะนำไปสู่การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งได้ประกาศใช้หลักสูตรสถานศึกษา
ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ให้เป็นหลักสูตรแกนกลางที่ผู้บริหาร โรงเรียน ครู และคณะกรรมการ
สถานศึกษาจำเป็นต้องรู้ และเข้าใจเป็นอย่างดี โดยกำหนดหลักการ จุดหมายและโครงสร้างหลักสูตร
การศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้

1. หลักการ เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศ จึงกำหนดหลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไว้คือ

1.1 เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล

1.2 เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างสม่ำเสมอและเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

1.3 ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

1.4 เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และ การจัดการเรียนรู้

1.5 เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ เคารพคุณค่าของกลุ่มเป้าหมายสามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

2. จุดมุ่งหมาย หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุขและมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดมุ่งหมาย ซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังต่อไปนี้

2.1 เห็นคุณค่าของตนเองมีวินัยในตนเองปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์

2.2 มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า

2.3 มีความรู้เป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิถีคิดวิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์

2.4 มีทักษะและกระบวนการโดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญหาและทักษะในการดำเนินชีวิต

2.5 รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี

2.6 มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภคมีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค

2.7 เข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข

2.8 มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนสิ่งแวดล้อม

2.9 รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

3. โครงสร้าง เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามหลักการ จุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ให้สถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวปฏิบัติในการจัดหลักสูตรสถานศึกษา จึงได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไว้ดังนี้

3.1 ระดับช่วงชั้น กำหนดหลักสูตรเป็น 4 ช่วงชั้น ตามระดับพัฒนาการของผู้เรียนได้ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 3

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6

3.2 สาระการเรียนรู้ กำหนดสาระการเรียนรู้ตาม เล็ก.ฯศ. ซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการเรียนรู้และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียน เป็น 8 กลุ่มสาระ ดังนี้ สาระการเรียนรู้ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ สาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มสาระนี้เป็นพื้นฐานการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้ โดยอาจจัดเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรก ประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นสาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างพื้นฐานความคิด และเป็นกลยุทธ์ในการแก้ปัญหา และวิกฤตของชาติ กลุ่มที่ 2 ประกอบด้วย สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ เป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างความเป็นมนุษย์และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์

เรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ในสาระการเรียนรู้กลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มวิทยาศาสตร์ กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กลุ่มสุขศึกษาและพลศึกษา กลุ่มภาษาต่างประเทศ กำหนดให้เรียนภาษาอังกฤษทุกช่วงชั้น ส่วนภาษาต่างประเทศอื่นๆ สามารถเลือกจัดการเรียนรู้ได้ตามความเหมาะสม

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดสาระการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับส่วนที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัดและความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนนั้น สถานศึกษาสามารถกำหนดเพิ่มขึ้นได้ให้สอดคล้องและสนองตอบศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน

3.3 กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เป็นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเองตามศักยภาพ มุ่งเน้นเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม การเข้าร่วมและปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสมร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขกับกิจกรรมที่เลือกด้วย

ตนเองตามความถนัด และความสนใจอย่างแท้จริง การพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาองค์รวม ของความเป็นมนุษย์ให้ครบทุกด้าน ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม โดยอาจจัดเป็น แนวทางหนึ่งที่จะสนองนโยบายในการสร้างเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม ระเบียบวินัย และมีคุณภาพ เพื่อพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ปลูกฝังและสร้าง จิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม ซึ่งสถานศึกษาจะต้องดำเนินการอย่างมีเป้าหมาย มีรูปแบบ และมีวิธีการที่เหมาะสม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

กิจกรรมที่ 1 กิจกรรมแนะแนวเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถ ของผู้เรียนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคลสามารถค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตน เสริมสร้างทักษะชีวิต วุฒิภาวะทางอารมณ์ การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญา และการสร้างสัมพันธภาพ ที่ดี ซึ่งครูทุกคนต้องทำหน้าที่แนะแนวให้คำปรึกษาด้านชีวิต การศึกษา และการพัฒนาตนเองสู่ โลกอาชีพและการมีงานทำ

กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมนักเรียน เป็น กิจกรรมที่ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง อย่างครบวงจร ตั้งแต่การศึกษาวิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมินและปรับปรุงการทำงาน โดยเน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เช่น โครงงาน กิจกรรมตามความสนใจ ชุมชนวิชาการ กิจกรรมรักการอ่าน กิจกรรมสาธารณประโยชน์ ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด และผู้บำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น

3.4 มาตรฐานการเรียนรู้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ 9 กลุ่ม ที่เป็นข้อกำหนดคุณภาพผู้เรียนด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรม และ ค่านิยมของแต่ละกลุ่มเพื่อใช้เป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาผู้เรียนให้มี คุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดเป็น 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ลักษณะที่ 2 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียน เรียนจบแต่ละช่วงชั้น คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6

มาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้เฉพาะมาตรฐาน การเรียนรู้ที่จำเป็น สำหรับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับมาตรฐานการเรียนรู้ที่ สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อ เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนมาตรฐานการเรียนรู้ที่เข้มข้น ตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน ให้สถานศึกษาพัฒนาเพิ่มเติมได้

3.5 เวลาเรียนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดเวลาในการจัดการเรียนรู้และ
กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1–3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1000 ชั่วโมง
โดยเฉลี่ยวันละ 4–5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4–6 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1000 ชั่วโมง
โดยเฉลี่ยวันละ 4–5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1–3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 1000–1200 ชั่วโมง
โดยเฉลี่ยวันละ 5–6 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4–6 มีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 1200 ชั่วโมง โดย
เฉลี่ยวันละไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง

2. หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2514

หลักสูตรการศึกษาของประเทศที่ใช้อยู่ คือหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง 2533) ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมวิชาการ ได้ติดตามและดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรตลอดมา ผลการศึกษาพบว่าหลักสูตรที่ใช้อยู่ปัจจุบันนานกว่า 10 ปี มีข้อจำกัดอยู่หลายประการไม่สามารถส่งเสริมให้สังคมไทยก้าวไปสู่สังคมความรู้ทันการณ์ในเรื่องสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. การกำหนดหลักสูตรจากส่วนกลาง ไม่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่น

2. การจัดหลักสูตรและการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ยังไม่สามารถจักดันให้ประเทศไทย เป็นผู้นำด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเทคโนโลยีในภูมิภาค จึงจำเป็นต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน ให้คนไทยมีทักษะกระบวนการและเจตคติที่ดีทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีความคิดสร้างสรรค์

3. การนำหลักสูตรไปใช้ ยังไม่สามารถสร้างพื้นฐานในการคิด สร้างวิธีการเรียนรู้ให้คนไทยมีทักษะในการจัดการ และทักษะในการดำเนินชีวิต สามารถเผชิญปัญหาสังคม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ยังไม่สามารถที่จะทำให้ผู้เรียน ใช้ภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษในการติดต่อสื่อสารและการค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายในยุคสารสนเทศ

ฉะนั้น หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 จึงเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งของการปฏิรูปการเรียนรู้ ตามแนวทางของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 หลักสูตรฉบับนี้มุ่งสร้างปัญญาและพัฒนาทักษะการคิดของผู้เรียน ให้สามารถคิดอย่างเป็นระบบ คิดสร้างสรรค์ และมีวิจารณญาณ มีความสามารถในการคิดระดับสูง (High thinking level) มีพัฒนาการทางอารมณ์โดยการปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของตนเองเข้าใจตนเอง เห็นอกเห็นใจคนอื่น สามารถแก้ปัญหาข้อขัดแย้งทางอารมณ์ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม คิดแบบองค์รวมและคิดสร้างสรรค์ สังคม และโลก

องค์ประกอบสำคัญในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน หลักสูตรปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงเพราะในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 มาตรา 27 ได้กำหนดเกี่ยวกับหลักสูตรไว้ดังนี้

มาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาในท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ นอกจากนั้นยังกำหนดสาระสำคัญอีก เช่น

1. หลักสูตรจะต้องได้ลักษณะหลากหลาย เพื่อให้เหมาะกับวัยและศักยภาพสาระหลักสูตรทั้งที่เป็นวิชาการและวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม

2. ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร สถาบันในสังคม รวมทั้งสถานประกอบการ จัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษา อบรม แสวงหา ความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร รู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ มาพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการประกอบกับให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในเรื่องของการพัฒนาระหว่างชุมชน

3. ให้สถานศึกษาพัฒนาการเรียนการสอน ให้มีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสภาพผู้เรียน

ในการดำเนินการดังกล่าวข้างต้น โรงเรียนโดยเฉพาะผู้บริหาร ครู คณะกรรมการสถานศึกษา ตลอดจนผู้ปกครองนักเรียน จำเป็นต้องมีความรู้ มีความเข้าใจ ใน 2 เรื่อง คือ

1. หลักสูตรแกนกลาง
2. การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

2.1 ความหมายของหลักสูตร

ความหมายของคำว่า “หลักสูตร” มาจากคำภาษาละตินว่า “Racecourses” แต่เมื่อนำมาใช้ในทางการศึกษา คำว่า “หลักสูตร” มีความหมายได้หลายอย่าง แต่เดิมมีความหมายว่าเป็นรายการกระบวนวิชา ต่อมาคำนี้ได้ขยายความออกไปมากขึ้น นักพัฒนาหลักสูตรได้อธิบายความหมายของหลักสูตรได้หลากหลายดังต่อไปนี้

เสริมศรี ไชยศรี (2528:1) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า เป็นแผนการเรียนรู้ ซึ่งประกอบไปด้วยเป้าหมายของการเรียนรู้และจุดประสงค์ของการเรียนรู้ที่จะจะมุ่งเป้าหมาย และจุดประสงค์เหล่านี้ จะเป็นเครื่องชี้แนวทางในการเลือกจัดเนื้อหาและจะบ่งถึงวิธีการเรียนการสอน รวมถึงการประเมินผลด้วย

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ (2525:155) ได้กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อให้ นักเรียนได้เรียนรู้ มีทักษะเกิดความคิดและทัศนคติที่ดี อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิต

ดุขฎี พงศ์ศาสตร์ (2533:137) ได้ให้คำนิยาม ของหลักสูตรว่า หลักสูตร หมายถึง แผนการเรียนการสอนอันเป็นส่วนรวมของประเทศ ซึ่ง ครอบคลุมเป้าหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ หลักสูตรประกอบไปด้วย จุดมุ่งหมาย หลักสูตร โครงสร้าง จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาของรายวิชา สื่อการเรียน วิธีสอน และการประเมินผล

สนอง ศิริกุลวัฒนา และรุจิย์ พุทธร (2540:115) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หมายถึงประสบการณ์ทุกอย่างทั้งในและนอกห้องเรียนที่โรงเรียนตั้งใจจัดให้แก่ นักเรียน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่พึงปรารถนา ซึ่งเรียกว่า การเรียนรู้ หลักสูตรจึงหมายความว่า รวมไปถึง กิจกรรมทุกอย่างที่โรงเรียนจัดขึ้น ไม่ว่าสถานที่หรือเวลาใดก็ตาม เพื่อให้นักเรียน ดังนั้น หลักสูตรจึงหมายความว่า รวมไปถึง สิ่งต่อไปนี้พร้อมกัน คือ

1. เอกสารหลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนการสอน คู่มือครู แบบเรียน แบบฝึกหัด ฯลฯ เป็นต้น
2. กระบวนการสอนของครู ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของเด็กควบคู่ไปด้วยเสมอ ถ้ากระบวนการเรียนการสอนนั้นมีคุณภาพ
3. กิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนที่จัดให้กับนักเรียน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้

พนัส หันนาคินทร์ (2524:175) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรว่า หลักสูตร หมายถึง ประสบการณ์ทั้งมวลที่นักเรียนจะพึงได้รับภายใต้การนำของครูหรือโรงเรียน ทั้งนี้ เพื่อมุ่งหวังที่จะ

ให้เกิดความเจริญงอกงามในด้านต่างๆ แก่นักเรียน กล่าวคือ ทั้งด้านร่างกาย ทางอารมณ์ และทางสังคม

บุญชม ศรีสะอาด (2546:7) ให้ความหมายของ คำว่า หลักสูตร (Curriculum) มีความหมายได้หลายอย่าง เมื่อศึกษาความหมายของหลักสูตรตามนิยามที่มีผู้ให้ไว้สามารถจัดเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งคาดหวัง (Intended) กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (Actualized) และกลุ่มที่มองหลักสูตรครอบคลุมทั้ง 2 กลุ่มที่กล่าวมา กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งคาดหวัง ได้แก่งroups ที่ให้ความหมายว่า หลักสูตรคือ วิชาและเนื้อหาวิชา หลักสูตรเป็นโปรแกรมการศึกษา หลักสูตรเป็นเอกสารและที่หมายถึงหลักสูตรแม่บท ส่วนกลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ได้แก่งroups ที่ให้ความหมายว่า หลักสูตร คือประสบการณ์

สังัด อุทรานันท์ (2530:564) กล่าวว่า หลักสูตร สำหรับใน ส่วนของนักวิชาการหลักสูตร นั้นจะพิจารณาแบ่งหลักสูตรออกเป็น 3 หลักสูตรด้วยกัน คือ

1. หลักสูตรในฐานะเอกสารที่ระบุข้อกำหนดต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน ภายในโรงเรียนอันประกอบด้วยความเป็นมาและเหตุผลหรือความจำเป็นของหลักสูตรนั้นจุดประสงค์ เนื้อหาสาระ ข้อเสนอแนะ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน แนวทางในการวัดและประเมินผล การเรียนการสอน บางหลักสูตรมีเอกสารประกอบ เช่นคำชี้แจงในการใช้หลักสูตร คู่มือครู แผนการสอน เป็นต้น

2. หลักสูตรในฐานะระบบการทำงานหมายถึงกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร ซึ่งได้แก่การจัดบคลากรเพื่อทำงานเกี่ยวกับหลักสูตร กระบวนการพัฒนาหลักสูตร กระบวนการใช้หลักสูตร และกระบวนการประเมินผลการใช้หลักสูตร ระบบการทำงานเกี่ยวกับหลักสูตร พอจะจำแนกออกได้เป็น 3 ส่วน คือการจัดทำหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้และการประเมินผลหลักสูตร

3. หลักสูตรในฐานะศาสตร์สาขาหนึ่งหมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎี แนวความคิด ตลอดจนถึงการประยุกต์หลักการ และทฤษฎีไปใช้ในการทำงานเกี่ยวกับหลักสูตร คือ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นรากฐานในการพัฒนาหลักสูตร

อำภา บุญช่วย (2537:17) ได้สรุปความหมายของหลักสูตรว่ามี 2 ลักษณะคือ ในความหมายที่กว้างจะรวมหลักสูตรกับกิจกรรมการเรียนการสอนเข้าด้วยกัน ส่วนในความหมายที่แคบกว่า มองหลักสูตรเป็นเพียงโครงการ แผนประสบการณ์ แนวทางในการปฏิบัติให้เกิดขึ้นก่อนสอน เป็นความหมายที่แยกตัวหลักสูตรออกจากการสอน อย่างไรก็ตามในตัวหลักสูตรหรือแผนประสบการณ์นี้ก็ประกอบไปด้วย วัตถุประสงค์ เนื้อหาวิชา วิธีการเรียนการสอนและประเมินผล เพียงแต่ว่ายังไม่ได้นำไปใช้ด้วยเท่านั้น

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นทั้งหมดนั้น สรุปได้ว่า หลักสูตรคือข้อกำหนด แผนการเรียนการสอนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติหลักสูตรจะประกอบไปด้วย จุดมุ่งหมาย หลักการ โครงสร้าง จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาสาระของรายวิชา คุณลักษณะอันพึงประสงค์ สื่อการเรียนการสอน วิธีสอนและการวัดผลประเมินผล

2.2 ความสำคัญของหลักสูตร

กรมวิชาการ (2539:17-18) ได้เน้นย้ำเกี่ยวกับหลักสูตรกับการจัดการศึกษาในโรงเรียน นั้นนับว่าเป็นเรื่องสำคัญมากเพราะหลักสูตรเปรียบเสมือนหัวใจที่สำคัญของการจัดการศึกษาด้วย เหตุผลที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. หลักสูตร เป็นเสมือนเป้าหมายลอมพลเมืองที่ดี และมีคุณภาพ เพราะเทศบาลจะเจริญได้จะต้องอาศัยประชาชนที่มีคุณภาพ
2. หลักสูตรเป็นโครงการและแนวทางในการให้การศึกษา เพราะหลักสูตรจะบอกให้ทราบว่า การจัดการศึกษานั้นมุ่งหวังให้บรรลุวัตถุประสงค์อะไรบ้าง จะต้องจัดเนื้อหาสาระและประสบการณ์อย่างไร จะใช้อะไรเป็นเครื่องแสดงว่าให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้แล้ว
3. ในระดับโรงเรียน หลักสูตรจะเป็นแนวปฏิบัติแก่ครู เพราะหลักสูตรจะบอกให้ครูรู้ว่าสอนให้ผู้เรียน เรียนอะไรบ้าง จะให้เกิดพฤติกรรมอะไร และถ้าจะสอนให้รู้และเกิดประสบการณ์อย่างนั้น ครูจะต้องจัดกิจกรรม ประสบการณ์อะไรให้แก่ผู้เรียนบ้าง
4. หลักสูตรเป็น มาตรฐานของการศึกษา มาตรฐานในประการแรกนั้น หมายความว่าโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาจะต้องสอนให้ถึงมาตรฐานที่หลักสูตรกำหนดไว้ คือ สอนให้ครบและจบหลักสูตรนั่นเอง ในประการที่สองหลักสูตรจะเป็นมาตรฐานให้ทุกสถาบันจัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน ให้เป็นระเบียบแบบแผนที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ในการดำเนินการเรียนการสอน

อาภา บุญช่วย (2537:17) ได้สรุปความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังต่อไปนี้

1. เป็นเอกสารของทางราชการ หรือ เป็นบัญญัติของรัฐบาล เพื่อให้บุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐบาลหรือเอกชน ดังนั้น หลักสูตรจึงเปรียบเสมือน “คำสั่ง” หรือข้อบังคับทางราชการชนิดหนึ่งนั่นเอง
2. เป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาเพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถาบัน การศึกษาระดับต่างๆ รวมทั้งเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการที่จะจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่ และวัสดุ อุปกรณ์ทางการศึกษาของรัฐบาลให้แก่โรงเรียน
3. เป็นแผนการดำเนินงาน ของนักบริหารการศึกษาที่จะต้องอำนวยการ ควบคุมดูแลและติดตาม ประเมินผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล

รุจิร ภูสาระ (2546:5) กล่าวว่า “สำหรับการศึกษาแล้ว หลักสูตรเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด” เหตุผลที่กล่าวเช่นนี้ก็เนื่องจากการพัฒนาหลักสูตรเป็นสิ่งที่ซับซ้อน ไม่คงที่ องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การพัฒนาหลักสูตรมีความยุ่งยาก คือ สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นมักมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และตลอดเวลา หลักสูตรจึงต้องกำหนดให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในมุมกว้าง การเปลี่ยนแปลงในชุมชนในโรงเรียนและในตัวนักเรียนด้วย ทำให้การพัฒนาหลักสูตรเป็นเรื่องยาก คล้ายกับคนขับรถไม่เป็น แต่ต้องขับรถไปท่ามกลางการจราจรที่คับคั่ง

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546:16-17) ให้ความสำคัญของหลักสูตรว่า หลักสูตรเป็นองค์ประกอบอันสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาประเภทใดและระดับใด ก็ควรจะขาดหลักสูตรเสียมิได้เพราะ หลักสูตรจะเป็นโครงร่างกำหนดไว้ว่า จะให้เด็กได้รับประสบการณ์อะไรบ้างจึงจะเป็นประโยชน์ต่อเด็กและสังคม หลักสูตรเป็นแนวทางที่จะสร้างความเจริญเติบโตให้แก่ผู้เรียน นอกจากนี้หลักสูตรยังเป็นเครื่องชี้ให้เห็นโฉมหน้าของสังคมในอนาคตว่าจะเป็นอย่างใ้่อย่างอีกด้วย

ในการจัดการศึกษาที่บรรจุเป้าหมายไว้ดังนี้ ต้องอาศัยหลักสูตรเป็นเครื่องมือนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ถ้าปราศจากหลักสูตรเสียแล้ว การจัดการศึกษาจะไม่มีวันสำเร็จลุล่วงไปตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่กำหนดไว้ได้เลย หลักสูตรจึงเปรียบเสมือนเป็นหัวใจที่สำคัญพอสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นเสมือนเป้าหมายลอมพลเมืองให้มีคุณภาพ
2. หลักสูตรเป็นมาตรฐานของการจัดการศึกษา
3. หลักสูตรเป็นโครงการและแนวทางในการให้การศึกษา
4. ในระดับโรงเรียน หลักสูตร จะให้แนวปฏิบัติแก่ครู
5. หลักสูตรเป็นแนวทางในการส่งเสริมความเจริญขององคกรวมและพัฒนารองของเด็กตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา
6. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการจัดประสบการณ์ว่า ผู้เรียนและสังคมจะได้รับสิ่งใดบ้างที่จะเป็นประโยชน์แก่เด็กโดยตรง
7. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดว่า เนื้อหาวิชาอะไรบ้างที่จะช่วยให้เด็กมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างราบรื่น เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติและบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม
8. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดว่า วิธีการดำเนินชีวิตของเด็กให้เป็นไปด้วยความราบรื่นและผาสุกเป็นอย่างไร

8.1 หลักสูตร ย่อมทำนวยลักษณะของสังคมในอนาคตที่จะเป็นอย่างไร

8.2 หลักสูตร ย่อมกำหนดแนวทาง ความรู้ ความสามารถ ความประพฤติ ทักษะและเจตคติของผู้เรียนในอันที่จะอยู่ร่วมกับสังคม และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และชาติบ้านเมือง

2.3 องค์ประกอบของหลักสูตร

บุญชม ศรีสะอาด (2546:11) ได้จำแนกองค์ประกอบของหลักสูตรพื้นฐาน ออกเป็น 4 องค์ประกอบด้วยกันคือ

1. จุดประสงค์
2. สารความรู้ประสบการณ์
3. กระบวนการเรียนการสอน
4. การประเมินผล

ในการพัฒนาหลักสูตรและการสอน จะต้องดำเนินการพัฒนาในองค์ประกอบพื้นฐาน ทั้ง 4 ตามลำดับ กล่าวคือ จะเริ่มต้นที่การกำหนดจุดประสงค์หรือความมุ่งหมาย ซึ่งจะเป็นตัวกำหนด ทิศทางและขอบเขตในการให้การศึกษา เป็นความคาดหวังที่ต้องการให้ผู้เรียนมีหรือปฏิบัติได้ จากนั้นก็ทำการพิจารณาว่า การที่จะสามารถบรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่และในระดับใด จะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไร

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546:18) กล่าวว่า การจำแนกองค์ประกอบของหลักสูตรอาจจะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่ในหลักให้ไม่มีประเด็นหรือองค์ประกอบที่สำคัญเหมือนกันอย่างครบถ้วน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้หลักสูตร สามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร (Curriculum Aims) หมายถึง ความตั้งใจหรือความคาดหวัง ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัว ผู้ที่จะผ่านหลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมีความสำคัญ เพราะเป็นตัวกำหนดทิศทางและขอบเขตในการให้การศึกษาแก่เด็ก ช่วยในการเลือกเนื้อหา และ กิจกรรมตลอดจนใช้เป็นมาตรการอย่างหนึ่งในการประเมินผล

2. เนื้อหา (Content) เมื่อกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแล้วกิจกรรมขั้นต่อไป คือ การเลือกเนื้อหา ประสบการณ์การเรียนรู้ต่างๆ ที่คาดว่าจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่จุดมุ่งหมาย ที่กำหนดไว้ โดยดำเนินการตั้งแต่การเลือกเนื้อหาและประสบการณ์ การเรียงลำดับเนื้อหาสาระ พร้อมทั้งการกำหนดเวลาเรียนที่เหมาะสม

3. การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation) เป็นการนำหลักสูตร ไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดทำวัสดุหลักสูตร ได้แก่ คู่มือครู เอกสาร หลักสูตร แผนการสอน และแบบเรียน เป็นต้น

4. การประเมินผลหลักสูตร (Evaluation) การประเมินผลหลักสูตร คือ การหาคำตอบว่าหลักสูตรสำคัญหรือผลตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และอะไรเป็นสาเหตุ การประเมินผลหลักสูตรเป็นงานใหญ่และมีขอบเขตกว้างขวาง ผู้ประเมินจำเป็นต้องวางโครงการประเมินผลไว้ล่วงหน้า

2.4 ประเภทของหลักสูตร

อุดม เชยทิวส์ (2545:2-4) ได้จำแนกประเภทของหลักสูตร ได้ดังนี้

1. หลักสูตรแบบกิจกรรม (Activity Curriculum) การจัดทำหลักสูตรแบบนี้ยึดหลักการว่า การเรียนรู้เกิดจากกิจกรรมและประสบการณ์ ซึ่งทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ การเรียนการสอนจะเน้นที่กิจกรรมให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติ ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้ลงมือทำ ในสิ่งที่ตนถนัด มีความสนใจ และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

2. หลักสูตรที่จัดแยกเป็นรายวิชา (Separated Subject-Matter Curriculum) เป็นหลักสูตรที่นิยมใช้กันมานานตั้งแต่ยุคแรกๆ ที่มีการจัดตั้งโรงเรียน นักการศึกษาเห็นว่า วิชาต่างๆ เป็นสิ่งจำเป็น จึงจัดให้นักเรียนได้เรียน ประกอบด้วย การอ่าน คณิตศาสตร์ แต่งเรื่อง เลข วิทยาศาสตร์ และการรักษาตัว ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การฝึกหัด และอื่นๆ การเรียนการสอนในสมัยก่อนใช้วิธีท่องจำ เพราะมีความเชื่อว่า การเรียนรู้เป็นเรื่องของสมอง คนฉลาดเท่านั้นจึงจะจำเรื่องราวได้แม่นยำ

3. หลักสูตรแบบหลวมตัว (Fusion or Broad Field Curriculum) เนื่องจากปัจจัยมีความรู้เนื้อหาวิชาใหม่ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งวิชาต่างๆ เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เด็กต้องรู้ต้องเรียน จึงนำวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมารวบรวมลำดับชั้นให้สอดคล้องและเหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก

4. หลักสูตรแบบสหสัมพันธ์ (Correlated Curriculum) เป็นหลักสูตรที่นำวิชาที่เกี่ยวข้องกันมารวมกันเพื่อความสะดวกในการจัดการเรียนการสอน และจะช่วยให้การเรียนรู้ได้ผลดี หลักสูตรประเภทนี้ สร้างจากความเชื่อว่า คนเราจะจำได้ต้องสร้างความสัมพันธ์ในการจำ สร้างความหมายของสิ่งที่จำ ในการเรียนการสอน เน้นให้นักเรียนท่องจำ

5. หลักสูตรแบบบูรณาการ (Integration or Core Curriculum) เป็นการนำวิชาต่างๆ มาผสมผสานกันหรืออาจเรียกว่าหลักสูตรที่มีเนื้อหากลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน การจัดหลักสูตรแบบนี้ไม่คำนึงถึงเนื้อหาวิชาแต่คำนึงถึงชีวิตหรือการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับชีวิตจริงที่ไม่ได้แยกรายวิชา

บุญชม ศรีสะอาด (2546:49) กล่าวว่า หลักสูตรทั้งหลายจะมีรูปแบบแตกต่างกันไป ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของความคิด ปรัชญา และทฤษฎีทางการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อาจจำแนกรูปแบบของหลักสูตรออกได้เป็น 9 รูปแบบ ดังนี้

1. หลักสูตรรายวิชา
2. หลักสูตรสหสัมพันธ์
3. หลักสูตรผสมผสาน
4. หลักสูตรหมวดวิชา
5. หลักสูตรวิชาแกน
6. หลักสูตรที่เน้นทักษะกระบวนการ
7. หลักสูตรที่เน้นสมรรถฐาน
8. หลักสูตรที่เน้นกิจกรรมและปัญหาทางสังคม
9. หลักสูตรที่เน้นความต้องการและความสนใจของแต่ละบุคคล โดยแยกเป็น
 - 9.1 หลักสูตรมนุษยนิยม
 - 9.2 หลักสูตรประสบการณ์

3. บทบาทของผู้บริหารในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ทุกตำแหน่งในองค์กรจะถูกสมาชิกคาดหวังในระดับหนึ่งว่า พฤติกรรมของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งนั้นควรจะทำอย่างไร มีพฤติกรรมอย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าบทบาทของแต่ละคนในตำแหน่งหนึ่งๆ ควรจะเป็นเช่นใด

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (อ้างถึงใน อนงค์ ตันวัฒนานันท์, 2545:9) กล่าวถึงการแสดงบทบาทตามตำแหน่งว่า การแสดงบทบาทตามตำแหน่งที่บุคคลครองอยู่นั้น ถือว่าเป็นบทบาทจริง (Actual Role) ซึ่งยึดถือตามนิสัยและหน้าที่ของตำแหน่ง และสอดคล้องกับค่านิยมและปทัสถาน (Value and Norms) ของสังคม การแสดงบทบาทตามตำแหน่งย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับบุคคลในสังคม บุคคลที่เกี่ยวข้องย่อมมีความมุ่งหวังหรือมีความคาดหวังในบทบาทที่ผู้สวมตำแหน่งจะแสดง ซึ่งเรียกว่าบทบาทที่มุ่งหวัง (Expectation Role)

ทิตยา สุวรรณะชญ (2517:169) ได้สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับฐานะตำแหน่งและบทบาท ดังนี้

1. มีฐานะตำแหน่งอยู่จริงในทุกสังคมและมีอยู่ก่อนที่คนจะเข้าไปครอง
2. มีบทบาทที่ควรจะเป็น ประจําอยู่ในแต่ละตำแหน่ง

3. วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้นๆ เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการกำหนดตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น

4. การที่คนเราจะทราบถึงฐานะตำแหน่ง และบทบาทนั้น ได้มาจากสังคมประกิต (Socialization) ในสังคมนั้นๆ

5. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้น ไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกับพฤติกรรมจริงๆ ของคนที่ครองตำแหน่งนั้น เพราะพฤติกรรมจริงนั้นเป็นผลของปฏิกิริยาของคนที่ครองตำแหน่งที่มีบทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกของตนเองและบุคลิกภาพของผู้อื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและเครื่องกระตุ้นที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคม

จักรพงษ์ ทับขวา (2531:28) ลงความเห็นไว้ว่า บทบาทย่อมขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่ที่บุคคลดำรงอยู่บุคคลที่เกี่ยวข้องย่อมคาดหวังให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับตำแหน่ง บทบาทดังกล่าวย่อมสัมพันธ์กับบทบาทอื่น ซึ่งเป็นที่ยอมรับและเข้าใจกัน หรืออาจสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือการปฏิบัติที่ปฏิบัติจริง และพฤติกรรมหรือการปฏิบัติที่ผู้อื่นคาดว่าผู้บริหารโรงเรียนควรจะแสดงออก หรือปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งอย่างไร

สวัสดี เมฆพยัพ (2534:9) ได้สรุปความหมายของ “บทบาท” ว่าหมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกเกี่ยวกับหน้าที่ ความรับผิดชอบ และการปฏิบัติงานของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งที่ควรกระทำตามความคาดหวังขององค์กรหรือหน่วยงานของตนและของบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยส่วนรวมแล้วก็อาจมีพฤติกรรม ไปทางใดทางหนึ่งมากหรือน้อยต่างกันผู้บริหารจะต้องหมั่นสำรวจตนเองอยู่เสมอ เพื่อจะได้เป็นผู้ประสานประโยชน์ไม่ให้เกิดความขัดแย้งและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น พอสรุปความหมายของคำว่า บทบาทได้ว่า เป็นพฤติกรรมต่างๆ ที่บุคคลหนึ่งแสดงออกมาตามตำแหน่งหน้าที่ที่มีอยู่ และพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้น เป็นผลมาจากความคิด ความเชื่อของผู้ดำรงตำแหน่งเอง และความมุ่งหวังของบุคคลอื่นที่คาดหวังต่อผู้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ

3.2 บทบาทของผู้บริหารโรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียนจะสามารถบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) ได้นั้น ขึ้นอยู่กับความตระหนักในขอบเขตของหน้าที่ ความรับผิดชอบและสามารถแสดงพฤติกรรมตามบทบาทของตนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

วิจิตร ศรีสะอ้าน (อ้างถึงใน อนงค์ ดันวัฒนานันท์, 2545:11) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนไว้ดังนี้

1. บทบาทและหน้าที่โดยตรงในการรักษาหลักสูตรและการสอน ผู้บริหารจะต้องเป็นผู้เอาใจใส่ นำครู กระตุ้นครูให้ตื่นตัวในการปรับปรุงการเรียนการสอน

2. บทบาทเกี่ยวกับการบริหารงานบุคลากร นอกจากจะสรรหาบุคลากรให้เหมาะสมกับลักษณะงานที่เขาจะต้องทำแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ การพัฒนาบุคลากร ซึ่งจะต้องทำต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลาไม่มีจุดจบงานนิเทศการศึกษาเป็นงานพัฒนา เมื่อพัฒนาบุคคลได้ดีแล้วงานจะดีขึ้นมาเอง

3. บทบาทในการจัดหาเงินและเครื่องอำนวยความสะดวก ทั้งด้าน (Fund and Facilities) ผู้บริหารโรงเรียนสมัยปัจจุบันจะต้องมีทรรศนะทางเศรษฐกิจ (Economic minded) มากกว่าสมัยเดิม เพราะว่าประเทศไทยเรามีงบประมาณจำกัด จะรอต้งงบประมาณแผ่นดินอย่างเดียวไม่ได้ ผู้บริหารจะต้องรู้ว่าแหล่งหาเงินนั้นอยู่ที่ไหน และจะได้มาอย่างไร ในเรื่องนี้ต้องร่วมมือกับชุมชน สมภารวัด เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เป็นต้น

4. บทบาทในการประชาสัมพันธ์โรงเรียน การที่จะอธิบายให้คนทั้งหลายรู้ว่าโรงเรียนกำลังทำอะไรอยู่ แล้วคิดจะทำอะไรต่อไปนั้น เป็นจุดสำคัญที่โรงเรียนจะได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ซึ่งต้องอาศัยการประชาสัมพันธ์ที่ดี

5. การติดต่อของโรงเรียนกับชาวบ้าน ควรจะเป็นไปในทางที่ดีคือ แข่งข่าวอันน่าสนใจ เช่น ผลการเรียนที่ดีของนักเรียน ความเด่นของนักเรียนในด้านต่างๆ นอกจากนี้ผู้บริหารจะต้องสนองความต้องการของสังคมที่เขาจะทำให้ได้ เมื่อมีโอกาสที่จะทำให้สื่อมวลชนในท้องถิ่นรู้จักโรงเรียน ก็ควรจะทำตามปัญหาของการศึกษาในแนวใหม่ เห็นว่า การบริหาร คือ การบริการ

พนัส เทนบกินทร์ (2524:59) ได้ให้ความเห็นว่าบทบาทและความรับผิดชอบของผู้บริหารโรงเรียน ควรประกอบด้วย

1. รับผิดชอบทุกอย่างในโรงเรียน ในฐานะที่เป็นผู้นำองค์กร
2. เป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของโรงเรียน กล่าวคือเป็นตัวแทนในกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนในการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกโรงเรียน
3. เป็นผู้นิเทศ หรือให้การแนะนำแก่ ผู้ได้บังคับบัญชา ในฐานะที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในทักษะด้านเทคนิควิธีการปฏิบัติงาน และให้คำแนะนำตลอดจนป้องกันการทำผิดวินัยของผู้ได้บังคับบัญชา
4. เป็นผู้ริเริ่ม
5. เป็นผู้ตัดสินใจปัญหาในระดับสูงของโรงเรียน

ธงชัย สันติวงษ์ (2525:73) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารว่า ผู้บริหารจะต้องเกี่ยวข้องกับการจัดการสองด้านคือการจัดการเกี่ยวกับภายนอก และการจัดการเกี่ยวกับภายในองค์กร การจัดการ

เกี่ยวกับองค์กรภายนอก ได้แก่การศึกษาถึงนโยบายของรัฐ ภาวะเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ผู้บริหารจะต้องรู้จักคาดการณ์และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับสภาพภายนอก เพื่อให้สามารถเลือกแผนการทำงานที่จะทำให้องค์กรได้ประโยชน์สูงสุด ส่วนการจัดการเกี่ยวกับภายในองค์กร ได้แก่การจัดเตรียมและการจัดการใช้ทรัพยากรต่างๆ จัดโครงสร้างของกลุ่มงาน จัดคนที่เหมาะสมให้เข้าทำงานในแต่ละด้าน สั่งการให้ทุกฝ่ายปฏิบัติงานด้วยดี รวมทั้งการกำกับ ควบคุม ดูแล และประเมินผลการปฏิบัติงาน

สุรพล บัวพิมพ์ (2540:23) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในช่วงเวลาแห่งการปรับรื้อระบบโรงเรียน (Restructuring Schools) ที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ต้องเปลี่ยนไปเป็นผู้ฝึก ผู้อำนวยการความสะดวก ไม่ใช่ผู้บริหารในสำนักงานที่วางตัวเหมือนกับผู้บริหารแบบเก่าๆ เน้นการส่งเสริมบุคลากรภายในโรงเรียน ให้มีความรู้ความสามารถ ทั้งนี้ อุทัย บุญประเสริฐ (2540:29) ได้กล่าวว่าบุคลากรครูเปรียบเสมือนนักรบประจำโรงเรียน งานโรงเรียนจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว จะรุ่ง หรือจะร่วง บทบาทหลักจะอยู่ที่บุคลากรครู ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ ภิญโญ สาร (2517:5) ที่กล่าวว่าในวงการศึกษาถือว่าการบริหารงานบุคคลเป็นหัวใจของการบริหาร เพราะความสำเร็จของงานขึ้นอยู่กับคน บรรดาสิ่งก่อสร้าง อาคารสถานที่ วัสดุ ครุภัณฑ์ และการเงิน แม้จะมีบริบูรณ์ดีเพียงใดจะไม่มี ความหมายเลย ถ้าคนที่ใช้สิ่งเหล่านี้ ไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะใช้ หรือขาดวิญ ชาติกำลังใจที่จะร่วมมือกันปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน ผู้บริหารที่ดีคือผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารบุคคลและทั้งนี้ เสรี ลาซโรจน์ (2537:215) ได้กล่าวว่า ทุกครั้งที่มีการประชุมใช้หลักสูตรใหม่ ผู้ที่รับภาระมากที่สุดคือ ครูผู้สอน ซึ่งจำเป็นต้องนำหลักสูตรไปใช้ให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้นั่นเอง การจัดให้บุคลากรของโรงเรียนทุกระดับ ทำการศึกษาทบทวน และทำความเข้าใจหลักสูตรไปพร้อมๆ กันทุกปีการศึกษา โดยอาจจะใช้ในรูปแบบของการประชุมปฏิบัติการ การสัมมนา หรือการพบปะกันก่อนเปิดภาคเรียน เพื่อปรึกษาหารือ เตรียมการใช้หลักสูตร สรุปปัญหาที่กำลังประสบอยู่และร่วมกันหาวิธี แก้ไขปัญหา และกำหนดแนวทางประเมินผลเพื่อปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรในส่วนที่มีอำนาจพอทำได้ไปพร้อมกัน ทั้งนี้ ภิญโญ สาร (2519:163-164) ได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของการพัฒนาบุคลากรระหว่าง การปฏิบัติงาน ดังนี้

1. ประหยัดเวลาของบุคลากร คือแทนที่จะต้องใช้เวลาหลายๆ ปีทำงานหาประสบการณ์เอาเองจากการปฏิบัติการตามปกติ จนเกิดความรู้ความชำนาญ หน่วยงานอาจจัดให้มีการฝึกอบรมระหว่างปฏิบัติการ โดยให้คนเก่าที่มีความรู้ความชำนาญในงานประเภทนั้นๆ สอนคนใหม่เฉพาะเรื่องที่จะต้องรู้เพื่อการปฏิบัติงานโดยตรง บุคลากรที่เข้าใหม่ก็จะรู้งานทันทีใน เวลาเป็นวัน เป็นสัปดาห์ หรือเป็นเดือน แทนที่จะเป็นแรมปี

2. ปรับปรุงคนเก่าให้ปฏิบัติงานดีขึ้น การฝึกอบรมหรือพัฒนาบุคคลไม่ได้หมายความว่าทำให้เฉพาะบุคลากรเข้าใหม่เพียงอย่างเดียว แต่ให้คนเก่าที่ทำงานมานานๆ แล้วด้วย เป็นการกระตุ้นให้เปลี่ยนแปลงวิธีทำงาน เพิ่มเดิมความรู้ และรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น เป็นการเปิดหูเปิดตาให้กว้าง

3. สร้างทัศนคติให้เกิดขึ้น ในบรรดาบุคลากร ที่ทำงานร่วมกันในหน่วยงาน การที่หน่วยงานจัดให้มีการพัฒนาบุคคลหรือมีการฝึกอบรม ทำให้บุคลากรทุกคนได้พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนความรู้กัน มีการร่วมสังคัมกันเป็นพิเศษไปในตัว ก่อให้เกิดความสามัคคี จมเกลียวและจงรักภักดีต่อหน่วยงานยิ่งขึ้น ขวัญของบุคลากรจะดียิ่งขึ้น เพราะการทำงานของเขาได้รับความสนใจจากหน่วยงานไม่ใช่ทำงานไปวันๆ

4. ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างปฏิบัติงาน บางบุคลากรที่ทำงานอยู่พบปัญหาแต่ไม่รู้จะระบายความข้องใจ บุคลากรอื่นก็มีโอกาสทราบ มีโอกาสช่วยเหลือ

5. เป็นการช่วยเหลือหน่วยงานเรื่องหากคนใหม่ที่เหมาะสมมาทำงานไม่ได้ โดยปกติการหาคนใหม่ที่มีความรู้ในวิชาเฉพาะหาได้ยาก การรับบรรจุรับเข้ามาอย่างนั้นเอง โดยคาดว่าเวลาผ่านไปบุคลากรเหล่านั้นจะค่อยๆ รู้ไปเอง ซึ่งอาจจะไม่ได้รับผลตามเป้าหมายก็ได้ การฝึกอบรมช่วยแก้ปัญหาขาดแคลนผู้ชำนาญการเฉพาะตำแหน่งดังกล่าวได้มาก

6. เป็นการช่วยบุคลากรแต่ละคนที่ได้รับการฝึกอบรมให้เป็นคนมีค่ามากยิ่งขึ้น เพราะมีความรู้ความชำนาญมากขึ้น ค่าตัวย่อมแพงมากขึ้นเป็นธรรมดา บุคคลที่ผ่านการฝึกอบรมเฉพาะตำแหน่งอาจได้เงินเดือนสูงขึ้น หรือมีรายได้ดีขึ้น เพราะมีประกาศนียบัตรพิเศษและมีความรู้พิเศษ

สมเด็จพระสังฆราช (พรหมโมลี) (2543:10-11) ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาไว้ 6 บทบาทหน้าที่คือ

1. บทบาทหน้าที่ในการกำหนดวัตถุประสงค์ นโยบายและเป้าหมายของโรงเรียน
2. บทบาทหน้าที่ในการจัดกิจกรรมในการบริหารต่างๆ เพื่อให้โรงเรียนบรรลุวัตถุประสงค์ ตามนโยบายและเป้าหมายที่กำหนดไว้
3. บทบาทหน้าที่ในการนำการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียนให้เกิดประสิทธิภาพ
4. บทบาทหน้าที่ในการสร้างขวัญกำลังใจ และสร้างความสุขในการทำงานให้กับบุคลากรในโรงเรียน
5. บทบาทหน้าที่ในการสร้างความร่วมมือ รวมสติปัญญาของบุคลากร ในโรงเรียนและชุมชนเพื่อการบริหาร

6. บทบาทหน้าที่ในการจัดหาทรัพยากร และควบคุมกำกับติดตามบุคลากรใช้ทรัพยากรให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

เอกสารการสอนชุดวิชาฝึกอบรมผู้บริหารสถานศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2528:1112-1113) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง พอสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทในการนำการเปลี่ยนแปลง (Innovators) เป็นเรื่องของการประดิษฐ์คิดค้นบนพื้นฐานของสังคมเดิมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อาทิ การให้คล้อยคลาจากเรื่องโหล่งเย ไร่เหตุผล งามาย ให้ยึดถือหลักการและเหตุผลยิ่งขึ้น เพื่อแสวงหาวิธีการใหม่ๆ ที่เรียกว่า การแก้ปัญหาและดำเนินชีวิต

2. บทบาทในการรวมกลุ่ม (Organizer) ลักษณะสังคมไทยเร่ร่อนอย่างหนึ่งซึ่งเป็นผลเสียทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจ ก็คือต่างคนต่างอยู่ ข ค.ร.ส.มองตอบทางการเมืองและการร่วมกันผลิต การอยู่ด้วยกันเพื่อสร้างพลังให้กับสังคมจึงไม่มี ค.อ.เหตุที่ไม่นำพาและวางเฉยของประชานั่นเอง ผู้นำที่ดีจึงต้องมีบทบาทในการรวมกลุ่ม

3. บทบาทในการศึกษา (Educator) เมื่อรวมกลุ่มกันแล้ว การอยู่ร่วมกัน การปฏิบัติงานร่วมกัน จะเป็นกระบวนการศึกษาที่จะให้คนเรารู้ เรียนรู้ เปลี่ยนแปลงแนวคิด ทศนคติ และค่านิยมที่จะทำให้สังคมดีขึ้น ซึ่งตรงนี้เป็นบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาโดยตรง

4. บทบาทในการกระตุ้นเตือนขวัญ (Stimulator) เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ยังด้อยการศึกษา ความรู้สึกรู้สีกน้อย ดังนั้นชีวิตตามแบบของประเพณีเดิม ผู้บริหารจึงต้องทำหน้าที่กระตุ้นเตือน เร่งรัดและเร้าเร้าให้มีกรเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนาของเศรษฐกิจและสังคม

5. บทบาทในการประสานงาน (Co-Ordinator) ผู้บริหารจะต้องประสานงานกับแหล่งทรัพยากรต่างๆ หน่วยงานต่างๆ ที่มีบทบาทในการพัฒนาเพื่อขอความช่วยเหลือ

6. บทบาทในการเป็นตัวเชื่อมโยง (Link) คือเป็นตัวกลางระหว่างผู้ร่วมงานและผู้กำหนดนโยบาย

7. บทบาทในการอำนวยความสะดวก (Facilitator) ผู้บริหารจะต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวกต่างๆ ที่ดีให้แก่ผู้ร่วมงานและชุมชน

สุพล วังสินธ์ (2542:36) ได้กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาให้ความสำคัญกับผู้เรียน การปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ (Child Centered) จำเป็นต้องเน้นกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เป็น (Learning How to Learn) สิ่งเหล่านี้จะบังเกิดขึ้นได้ ผู้บริหารโรงเรียนจึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะนำองค์กรสู่การเปลี่ยนแปลง จะต้องเป็นผู้นำ เป็นผู้สร้างขวัญกำลังใจให้ครูเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการสอน ผู้บริหารโรงเรียนยุคใหม่จะต้อง “ทำงานหนัก รักพวกพ้อง มองหามิตร จิตไม่หวั่น”

3.3 บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนกับการพัฒนาหลักสูตร

อุทัย บุญประเสริฐ (2540:34) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารการพัฒนาหลักสูตรระดับโรงเรียน อาจเป็นสิ่งที่ใหม่ในภารกิจของผู้บริหารสถานศึกษา แต่จะเป็นภารกิจที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา ผู้บริหารจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งผู้หนึ่งต่อพันธกิจดังกล่าว ผู้บริหารที่ดีต้องให้ความสนใจเรื่องการพัฒนาคุณภาพวิชาการของสถานศึกษา มีความเป็นผู้นำทางวิชาการ งานสำคัญของโรงเรียนคืองานวิชาการ ถ้าหากโรงเรียนดำเนินงานผิดพลาดทางวิชาการ ก็น่าจะพิจารณาได้ว่าโรงเรียนนั้นประสบความล้มเหลว ในทางตรงกันข้าม โรงเรียนใดที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานทางวิชาการ โรงเรียนนั้นก็สมควรได้รับการยกย่อง เช่นกัน

อำภา บุญช่วย (2533:46-47) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา พอสรุปได้ดังนี้

1. เป็นผู้ริเริ่มความคิดที่ว่า หลักสูตรไหนควรปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น
2. เป็นผู้ให้คำปรึกษาในการดำเนินการวางแผนหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร
3. เป็นผู้รวบรวมความคิดเห็นหรือความต้องการของครูและนักเรียนเกี่ยวกับการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ในกรณีที่วางแผนพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงนั้นอยู่นอกเหนืออำนาจหน้าที่ของตน

4. ประสานความเห็นระหว่างผู้กำหนดหลักสูตร และผู้ใช้หลักสูตร ในกรณีที่มีการพัฒนาหลักสูตรแล้ว และหลักสูตรจำเป็นต้องนำไปใช้ ผู้บริหารจะต้องถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องหลักสูตรให้แก่ผู้ใช้ คือครูให้เข้าใจอย่างแท้จริง เพื่อให้ผลทางปฏิบัติ

ใจทิพย์ เวียร์ตนพงษ์ (2539:142-144) ได้แสดงทัศนะว่า ผู้บริหารโรงเรียนเป็นบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนการใช้หลักสูตรระดับโรงเรียน และเป็นตัวจักรสำคัญในการกระตุ้นและชักนำให้บุคลากรในโรงเรียนได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามที่ต้องการ ผู้บริหารที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรอย่างชัดเจนและให้การสนับสนุนส่งเสริมการพิจารณาการเรียนการสอนของครู รวมทั้งสามารถทำงานร่วมกับคณะครู ในโรงเรียนจะสามารถทำให้การใช้หลักสูตรเป็นไปตามเป้าหมายได้ไม่ยาก ผู้บริหารควรมีบทบาทในด้านการบริหารหลักสูตร การบริการหลักสูตร การนิเทศติดตามผล การเสริมสร้างขวัญกำลังใจ และการประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีแนวปฏิบัติสำคัญ ดังนี้

1. ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร และเอกสารประกอบหลักสูตรให้กระจ่าง เพื่อจะได้ให้คำแนะนำแก่ครูผู้สอนและวางแผนในการเตรียมการและดำเนินการใช้หลักสูตร
2. จัดเตรียมบุคลากรโดยวิธีการต่างๆ เช่น การประชุมชี้แจง การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา เป็นต้น เพื่อให้ครูมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอน

ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ตลอดจนสนับสนุนให้บุคลากรมีโอกาสไปฝึกอบรมดูงานที่จัดโดยหน่วยงานต่างๆ

3. จัดครูเข้าสอนให้เหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ ความสนใจ ความถนัด และประสบการณ์ เพื่อจะได้จัดมวลงประสบการณ์การเรียนรู้แก่ผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. ให้บริการและสนับสนุนการสอนของครู โดยการจัดทำ จัดหา เอกสาร หลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน

5. ดำเนินการติดตามนิเทศและประเมินผลการใช้หลักสูตรอย่างสม่ำเสมอ โดยใช้เทคนิควิธีและเครื่องมือที่เหมาะสม

6. ให้ขวัญและกำลังใจ ตลอดจนส่งเสริมความก้าวหน้าในหน้าที่การงานอย่างเหมาะสมและยุติธรรม โดยยึดระบบคุณธรรมเป็นสำคัญ

7. ประชาสัมพันธ์การใช้หลักสูตรแก่นักเรียน ครูผู้สอน ผู้ปกครองและคนในชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจและความรู้สึกที่ดีต่อหลักสูตรและรับความร่วมมือที่ดีจากบุคลากรทั้งในและนอกโรงเรียนโดยวิธีการและสื่อที่หลากหลาย

8. ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งในด้านการทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคม

สัจด์ ปินดانا (2533:6) ได้สรุปบทบาทของผู้บริหารโรงเรียน ตามแนวทางปฏิรูปการศึกษา ดังนี้

1. พัฒนากิจกรรมและเนื้อหา
2. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง
3. จัดกิจกรรมที่เหมาะสมทั้งในและนอกเวลาเรียน
4. มีการนิเทศที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการของโรงเรียน
5. วัดและประเมินผลการเรียนรู้สอดคล้องกับสภาพจริงของนักเรียน

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และคณะ (2543:30-31) ยังได้กล่าวซ้ำอีกว่า ผู้บริหารสถานศึกษาพึงเป็น “ผู้บริหารมืออาชีพ” ที่มีอำนาจและคล่องตัวในการบริหารงานของสถานศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

1. จัดทำนโยบาย แผนการจัดการศึกษาของสถานศึกษาและดูแลการดำเนินงานตามนโยบายและแผนให้เกิดประโยชน์สูงสุด
2. พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รวมถึงสื่อแบบเรียน และวัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตร

3. จัดทำข้อเสนอของงบประมาณในรูปแบบเงินอุดหนุน เพื่อจัดการศึกษาของสถานศึกษา

4. เสนอแต่งตั้ง ถอดถอน โยกย้ายครูและบุคลากรในสถานศึกษา รับผิดชอบการบริหารงานบุคคลโดยทั่วไปของสถานศึกษา

5. นิเทศและพัฒนาการเรียนการสอน และประกันคุณภาพในสถานศึกษา

6. จัดทำรายงาน และจัดระบบสารสนเทศของสถานศึกษา

7. เป็นผู้แทนสถานศึกษาในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

8. แสวงหาความร่วมมือ และส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ผู้บริหารโรงเรียนเปรียบเสมือน กับจัน หรือผู้กำหนดทิศทางของสถานศึกษา โดยมีบทบาท 2 ด้านใหญ่ๆ คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องภายในโรงเรียน มีบทบาทเป็นผู้ชี้แนะ แนะนำ ส่งเสริม สนับสนุน ในการบริหารจัดการด้านต่างๆ และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภายนอก กับชุมชน หน่วยงาน องค์กร มีบทบาทเป็นผู้ประสานงาน ประชาสัมพันธ์ เป็นทั้งบทบาทที่ปฏิบัติจริง และบทบาทที่บุคคลอื่นคาดหวังว่า การบริหาร การจัดการศึกษาของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ ความตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของผู้บริหารนั่นเอง

4. กระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

ธีระ รุญเจริญ (2546:109) ได้กล่าวว่า ในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาจำเป็นต้องนำสาระ เนื้อหาและมาตรฐาน ผลการเรียนรู้ในหลักสูตรแกนกลาง ไปจัดทำหลักสูตรรายวิชาต่างๆ โดยทำในเรื่องต่อไปนี้

1. รายละเอียดในผลการเรียนรู้
2. สาระ เนื้อหาของแต่ละวิชา
3. การทำคำอธิบายรายวิชา
4. การกำหนดชั่วโมงเรียน
5. การกำหนดแนวการจัดการเรียนรู้
6. การใช้หนังสือ สื่อ และกิจกรรม
7. การวัดและประเมินผล

ในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาจำเป็นต้องปรับและเพิ่มให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นตลอดทั้งภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้วย

กระทรวงศึกษาธิการ (2545) ได้กำหนดกระบวนการหรือขั้นตอนในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษากำหนดไว้ดังต่อไปนี้

1. กำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย/จุดหมาย และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน และได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า

1.1 วิสัยทัศน์ หมายถึง เจตนารมณ์ อุดมการณ์ หลักการ ความเชื่อ อนาคตที่พึงประสงค์ ที่จะสามารถสร้างศรัทธาและจุดประกายความคิดในการสร้างวิสัยทัศน์สถานศึกษาคว มีข้อมูลพร้อมทั้งด้านสังคม วัฒนธรรมและปรัชญา เพื่อให้วิสัยทัศน์ที่บุคลากร ิโร ิเรียน ุบชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น ช่วยกำหนดทิศทางของโรงเรียนให้สอดคล้องกับ ความต้องการของทุกฝ่าย

1.2 ภารกิจ หมายถึง การแสดงวิธีดำเนินการที่สถานศึกษาจะจัดทำให้สอดคล้องกับหลักการ และจุดหมายของหลักสูตร

1.3 เป้าหมาย/จุดหมาย เป็นข้อความที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อดำเนินการจัดการไปตามหลักสูตรแล้ว ผู้เรียนจะบังเกิดผลอะไรบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่เป้าหมายของหลักสูตรเพียงใด

1.4 คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน กระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ตามระดับช่วงชั้นในแต่ละกลุ่มวิชาไว้เพื่อเป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่ผู้เรียนควรมี แต่สถานศึกษาอาจกำหนดเพิ่มเติมได้ ต่ ามเหมาะสมของแต่ละเขตพื้นที่หรือสถานศึกษา

2. จัดโครงสร้างของหลักสูตรสถานศึกษา

2.1 สาระการเรียนรู้/ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ตามกลุ่มสาระ 8 กลุ่ม โดยจัดทำเป็นรายภาค/รายปี

2.2 กำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนทุกภาคเรียน

2.3 กำหนดเวลาของแต่ละกลุ่มสาระ/หน่วยการเรียนรู้/ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเป็นรายภาค/รายปี

3. จัดทำสาระของหลักสูตร

3.1 กำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังเป็นรายปี/รายภาค

3.2 กำหนดสาระการเรียนรู้เป็นรายปี/รายภาค

3.3 กำหนดเวลาและจำนวนหน่วยกิต สำหรับสาระการเรียนรู้เป็นรายปี/รายภาค

3.4 จัดทำคำอธิบายรายวิชา (ชื่อวิชา จำนวนเวลา/หน่วยกิต ผลการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ของรายวิชานั้นๆ)

4. ออกแบบการเรียนรู้

4.1 การจัดการเรียนการสอน ได้แก่

4.1.1 กำหนดรูปแบบการสอนด้วยวิธีสอนที่หลากหลาย

4.1.2 เน้นการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง โดยให้เป็นการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ ได้แก่ การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การเรียนรู้จากรูปแบบการวิจัย การเรียนรู้แบบบูรณาการ เป็นต้น

4.1.3 เน้นการเรียนรู้คุณธรรม เช่น นำกระบวนการจัดการ กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม กระบวนการคิดและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ สอดแทรกในกระบวนการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ หรือเนื้อหาและกระบวนการต่างๆ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวม หรือ การบูรณาการเป็นการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกัน ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยนำกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มสาระเดียวกัน/ต่างกลุ่ม มาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอน

4.2 สื่อการเรียนรู้ ใช้สื่อทุกประเภทที่มีอยู่ให้สอดคล้องและพัฒนาขึ้นใหม่

4.3 การวัดและประเมินผล เป็นการวัดตามสภาพจริง สถานศึกษาเป็นผู้ประเมินเอง ออกแบบเองโดยใช้ Benchmark ตามมาตรฐานสาระการเรียนรู้ที่กำหนดไว้

4.3.1 สำหรับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.4 – ม.6) ต้องออกแบบเป็นหน่วยกิต และต้องกำหนดว่า 1 หน่วยกิต เท่ากับ 40 คาบ ส่วนระดับอื่นๆ สามารถกำหนดเองได้ และต้องออกแบบไว้ก่อนในขั้นตอนการเขียนหลักสูตร

4.3.2 กรณีที่นักเรียนย้ายโรงเรียน ต้องกรอกแบบฟอร์มซึ่งส่วนกลางกำหนดไว้เป็นแบบฟอร์มเดียวกัน

4.3.2.1 ประกาศนียบัตรยังคงใช้แบบเดิม

4.3.2.2 แบบรายงานผู้สำเร็จการศึกษามี 2 ระดับ คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยเก็บไว้ที่โรงเรียน เขตพื้นที่และกระทรวงศึกษาธิการ สรุปได้ว่า สถานศึกษาจะต้องทำหลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติในการวัดผลและประเมินผลของสถานศึกษาเอง และต้องดำเนินการประเมินผลในระดับต่างๆ คือ ระดับชั้นเรียน ระดับสถานศึกษาและในระดับชาติ

5. ออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน คือกิจกรรมแนะแนว และกิจกรรมนักเรียน

6. กำหนดรูปแบบ วิธีการ เกณฑ์การตัดสิน เอกสารหลักฐานการศึกษา

6.1 เกณฑ์การผ่านช่วงชั้น และการจบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

6.1.1 จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 คือการจบการศึกษาภาคบังคับ

6.1.2 จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 คือการจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

6.2 ขั้นตอนในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาโดยการแยกจัดทำตามกลุ่มสาระ
เช่น ขั้นตอนในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของสถานศึกษา

1. ศึกษาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544
2. ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับสาระการเรียนรู้ของกลุ่มสาระ
3. ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรฐานการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มสาระ
4. ศึกษามาตรฐานการเรียนรู้ของแต่ละช่วงชั้น
5. กำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายปีหรือรายภาค
6. กำหนดสาระการเรียนรู้รายปีหรือรายภาค
7. จัดทำหน่วยกิต กำหนดคาบเวลา
8. จัดทำคำอธิบายรายวิชา
9. จัดทำหน่วยการเรียนรู้
10. จัดทำแผนการเรียนรู้

7. พัฒนาระบบการส่งเสริมและสนับสนุน

- 7.1 กระบวนการแนะแนว
- 7.2 แหล่งการเรียนรู้และ ห้องสมุด
- 7.3 การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา
 - 7.3.1 เพื่อนำไปผสมผสานกับการจัดการเรียนรู้
 - 7.3.2 การวิจัยเพื่อแก้ปัญหา หรือ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา
- 7.4 เครือข่ายวิชาการ

8. การเรียบเรียงเป็นหลักสูตรสถานศึกษาที่สมบูรณ์ โดยมีการเขียนเป็นหลักสูตร

ดังนี้

- 8.1 วิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย/จุดหมาย
- 8.2 คุณลักษณะอันพึงประสงค์ (ของนักเรียน)
- 8.3 รายวิชาตามกลุ่มสาระการเรียนรู้
- 8.4 กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
- 8.5 การจัดการเรียนรู้และการส่งเสริมการเรียนรู้
- 8.6 การวัดและประเมินผล
- 8.7 การบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษา
- 8.8 อื่น ๆ

5. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546:159) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาหลักสูตรเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนต่างๆ อย่างเป็นระบบ ระเบียบ และเพื่อให้งานการพัฒนาหลักสูตรดำเนินไปสู่จุดหมายของการพัฒนาอย่างแท้จริง เราจึงต้องคำนึงถึงหลักในการพัฒนาหลักสูตรดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรจำเป็นต้องมีผู้นำที่เชี่ยวชาญ และมีความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรเป็นอย่างดี

2. การพัฒนาหลักสูตรจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ และความร่วมมือจากบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายและทุกระดับ

3. การพัฒนาหลักสูตรจำเป็นต้องมีการดำเนินงานเป็นระบบแบบแผน ต่อเนื่องกันไป เริ่มตั้งแต่การวางจุดหมายในการพัฒนาหลักสูตรนั้น จนถึงการประเมินผลการพัฒนาหลักสูตรในการดำเนินงานจะต้องคำนึงถึงจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงว่า การพัฒนาหลักสูตรจะเริ่มต้นที่จุดใด จะเป็นการพัฒนาส่วนย่อยหรือการพัฒนาทั้งระบบ และจะดำเนินการอย่างไรในขั้นต่อไป สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ ผู้มีหน้าที่ในการพัฒนาหลักสูตร ไม่ว่าจะเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านการจัดหลักสูตร ครูผู้สอน หรือนักวิชาการทางด้านการศึกษาและบุคลากรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จะต้องร่วมมือกันพิจารณาอย่างรอบคอบ และดำเนินการอย่างมีระบบแบบแผนที่ละขั้นตอน

4. การพัฒนาหลักสูตรจะต้องรวมถึงผลงานต่างๆ ทางด้านหลักสูตรที่ได้สร้างขึ้นมามีใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นเอกสารหลักสูตร เนื้อหาวิชา การทำการทดสอบหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ หรือการจัดการเรียนการสอน

5. การพัฒนาหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพ จะต้องมีการฝึกอบรมครูประจำการให้มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักสูตรใหม่ ความคิดใหม่ แนวทางการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรใหม่

6. การพัฒนาหลักสูตรจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ด้านการพัฒนาจิตใจ และทัศนคติของ ผู้เรียนด้วย

บุญชม ศรีสะอาด (2546:73) ได้สรุปกระบวนการและหลักการพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้

1. ใช้พื้นฐานจากประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม จิตวิทยา และวิชาความรู้ต่างๆ
2. พัฒนาให้สอดคล้องกับการพัฒนาของสังคม โดยวิเคราะห์ปัญหาความต้องการ และความจำเป็นต่างๆ ของสังคม
3. พัฒนาให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการ ความต้องการและความสนใจของผู้เรียน
4. พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักของการเรียนรู้

5. ในการเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องพิจารณาความเหมาะสมในด้านความ ยากง่าย ลำดับก่อนหลัง ความต่อเนื่อง และบูรณาการของประสบการณ์ต่างๆ

6. พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กัน ตามลำดับจากจุดประสงค์ สาระ ความรู้และประสบการณ์ กระบวนการเรียนการสอน และการประเมินผล

7. พิจารณาความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ

8. พัฒนาอย่างเป็นระบบ

9. พัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง

10. มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา

11. ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ

12. อาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังของผู้เชี่ยวชาญและ ทั้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย

สรุปขั้นตอนหรือกระบวนการพัฒนาหลักสูตรสถาน ศึกษา แล้วดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาองค์ประกอบของหลักสูตรว่ากำหนดสาระสำคัญอย่างไรและมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันอย่างไร

2. วิเคราะห์ขอบข่ายสาระการเรียนรู้ ที่กำหนดไว้ทั้งองค์ประกอบด้านความรู้ ทักษะ/ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม

3. ศึกษาสภาพปัญหา ของชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความต้องการของชุมชนและสังคม

4. ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพิ่มเติม ในส่วนที่ต้องจัดให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน และปัญหาและความ ต้องการของชุมชน

5. ตรวจสอบความสอดคล้องกับสาระการเรียนรู้เพิ่มเติม กับมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มวิชา และมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

6. วางแผนการจัดการเรียนการสอน ตามขอบข่ายสาระการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้ สัดส่วน เวลาและหน่วยกิต ตามที่หลักสูตรแกนกลางกำหนด

6. การบริหารและการนำหลักสูตรไปใช้

สมิทธ คุณานุกร (2520:130) กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้เป็นกระบวนการที่ทำให้หลักสูตร กลายเป็นการปฏิบัติจริง และเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรและมีกิจกรรมที่ กระทำได้ 3 ประการ คือ

1. การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน
2. การจัดปัจจัยและสภาพต่าง ๆ ภายในโรงเรียนให้บรรลุเป้าหมายของหลักสูตร
3. การสอนของครู

สังัด อุทรานันท์ (2530:260) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้ว่า เป็นขั้นตอนของการนำหลักสูตรไปสู่การเรียนการสอนในห้องเรียน ได้แก่การจัดเอกสารประกอบหลักสูตร การเตรียมบุคลากร การบริหารและบริการหลักสูตร และการนิเทศการใช้หลักสูตร

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546:225) กล่าวว่า เอกสารหลักสูตรเมื่อได้จัดทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก่อนที่จะนำไปใช้ควรจะได้ทบทวนตรวจสอบอีกครั้ง ดังนั้นขั้นตอนการนำหลักสูตรไปใช้นี้ดังนี้

1. ตรวจสอบทบทวนหลักสูตร ตามหลักการของทฤษฎีหลักสูตร
2. ทำโครงการและวางแผนการศึกษานำร่องเพื่อหาประสิทธิภาพของหลักสูตร
3. ประเมินโครงการศึกษาทดลอง
4. ประชาสัมพันธ์หลักสูตร
5. การอบรมครู ผู้บริหารผู้เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร
6. นำหลักสูตรไปปฏิบัติจริงหรือเรียกว่าขั้นตอนการใช้หลักสูตรเต็มรูป
7. การอบรมครูเพิ่มเติมในส่วนที่จำเป็นในระหว่างการใช้หลักสูตร
8. การติดตามและการประเมินผลการใช้หลักสูตร

รุจิร ภูสาระ (2546:185-190) ได้กล่าวว่า เมื่อสถานศึกษาได้ดำเนินการพัฒนาหลักสูตรเสร็จแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การนำหลักสูตรไปใช้นั้น ผู้บริหารเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดการให้หลักสูตรมีการนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ หน้าที่ดังกล่าวแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การบริหารงานวิชาการ และการบริการทั่วไป ซึ่งมีประเด็นในการพิจารณาดังนี้

1. การจัดชั้นเรียน หรือการจัดกลุ่มผู้เรียน สามารถทำได้หลายลักษณะขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และนโยบายของโรงเรียน เช่น การจัดกลุ่มผู้เรียนเป็นชั้น การจัดกลุ่มผู้เรียนตามความสามารถ หรือการจัดกลุ่มผู้เรียนตามความสนใจ เป็นต้น

2. การจัดครูเข้าสอน อาจแบ่งได้เป็น

- 2.1 การจัดครูประจำชั้นเป็นการจัดที่ทำมานานคู่กับการจัดกลุ่มนักเรียนแบบมีชั้น โดยปกติมักจะยึดเกณฑ์ให้พอดีกับจำนวนชั้นเรียนและในแต่ละชั้นจะกำหนดนักเรียนไว้ด้วย อาจมีการให้ครูพิเศษที่เป็นวิชาเฉพาะ เช่น พลศึกษา ศิลปศึกษา ดนตรี นาฏศิลป์ ฯลฯ มาช่วยสอน

- 2.2 การจัดครูแนะแนว เพื่อให้คำแนะนำในการจัดกลุ่มสาระการเรียนรู้ การเลือกวิชาที่สนใจ การซ่อมเสริมส่วนที่บกพร่อง นอกจากนั้นยังช่วยเสนอแนะการจัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริม

คุณธรรมจริยธรรมร่วมมือกับครูประจำชั้นในการจัดกิจกรรมวิชาการนอกห้องเรียน การประสานงานกับผู้ปกครองและภารกิจอื่นๆ ที่ครูแนะแนวจะปฏิบัติได้ตามขอบเขตของความรับผิดชอบ

2.3 การจัดครูประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้ แต่เดิมมักพบในระดับมัธยมศึกษา ที่ให้ครูรับผิดชอบในแต่ละหมวดวิชา สำหรับหลักสูตรใหม่ที่ต้องมีครูประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้ครบทั้ง 8 กลุ่มสาระ อาจจัดได้ทั้งในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา ครูประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้นี้มักจะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในกลุ่มวิชานั้นๆ เช่น กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ภาษาไทย วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ เป็นต้น

2.4 การจัดครูสอนเป็นคณะ หมายถึง การจัดครูตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ทำหน้าที่วางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน สอนร่วมกัน วัดและประเมินผลร่วมกัน รับฟังขอผลการปฏิบัติ และพฤติกรรมของนักเรียนร่วมกัน

3. การจัดทำแผนการเรียนรู้ แต่เดิมการจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วย แผนการสอน คู่มือครู หนังสือแบบเรียน ได้มีผู้จัดทำไว้ทั้งในสภามหาการและส่วนเอกชน ปัจจุบันเมื่อมีการประกาศใช้หลักสูตรสถานศึกษาขึ้นพื้นใหม่ ซึ่งกำหนดเพียงมาตรฐานการเรียนรู้และขอบเขตสาระสำคัญไว้กว้าง ๆ ครูจึงมีหน้าที่ต้องดำเนินการสร้างหลักสูตรเฉพาะที่จะใช้ในโรงเรียน ส่วนในการสอนแต่ละหน่วยการเรียนรู้ ครูจะก่อวางแผนการสอนให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระและให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

4. การจัดตารางสอนหรือตารางเรียน ตารางสอนหรือตารางเรียน หมายถึงตารางกำหนดวิชาและเวลาที่เรียนในแต่ละวันตลอดสัปดาห์เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการสอน ตารางสอนหรือตารางเรียน มี 2 ประเภท คือ

4.1 ตารางสอนแบบตายตัว (Block Schedule or Traditional Schedule) เป็นตารางที่มีช่วงเวลาเรียนเท่ากันหมดไม่ว่าจะเรียนวิชาใด การจัดช่วงเวลาเรียนอาจเรียกเป็นคาบหรือชั่วโมง ถ้าเรียกเป็นคาบจะต้องกำหนดด้วยว่า แต่ละคาบใช้เวลากี่นาที กี่ชั่วโมง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัยและความพร้อมของผู้เรียน

4.2 ตารางสอนแบบยืดหยุ่น (Flexible Schedule) เป็นการจัดตารางที่ไม่ได้กำหนดตายตัวว่าจะมีกี่คาบ คาบละกี่นาที/ชั่วโมง การจัดตารางแบบนี้มาจากความคิดที่ว่าเนื้อหาวิชา กิจกรรมต่างๆ ใช้เวลาและความพยายามในการเรียนต่างกัน เป็นการจัดตารางที่ยืดหยุ่นเป็นสำคัญ

5. การนิเทศติดตามผลและส่งเสริมการใช้หลักสูตร การนิเทศติดตามผลเป็นหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของผู้บริหารโรงเรียน หรืออาจเรียกว่าเป็นการนิเทศภายในโรงเรียน ในการนิเทศผลการใช้หลักสูตรจะช่วยให้หลักสูตรบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ การนิเทศติดตามผล ควรเป็น

ลักษณะส่งเสริม ร่วมมือ มิใช่เป็นการจับผิด บังคับ ซึ่งพอสรุปหลักการในการนิเทศการใช้หลักสูตร ได้ดังนี้

5.1 ช่วยให้ครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเข้าใจหลักการและจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของหลักสูตร วิธีการนิเทศอาจใช้การประชุมชี้แจง ประชุมหารือ เพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อการใช้หลักสูตร

5.2 กระตุ้นให้ครูเป็นผู้นำทางวิชาการให้แก่นักเรียนและชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง

5.3 ช่วยให้ครูกล้าแสดงออกในการอภิปรายปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการนำหลักสูตรไปใช้

5.4 ช่วยทำให้การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

6. จัดกิจกรรมอื่นๆ ที่ส่งเสริมงานวิชาการ ได้แก่

6.1 การให้รางวัลชมเชยแก่ผู้ที่มีพฤติกรรมดีเด่น หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น

6.2 กำหนดนโยบายการให้การนำนักเรียนให้ชัดเจนว่าควรจัดทำหรือไม่ถ้าจัดทำควรจัดในรูปแบบใด ที่จะทำให้นักเรียนรักในการศึกษาค้นคว้ามากกว่าจะเป็นภาระทั้งของนักเรียนและผู้ปกครอง

6.3 จัดกิจกรรมส่งเสริม คุณธรรมจริยธรรม นอกเหนือจากกิจกรรมที่ครูจัดในชั้นเรียน

6.4 จัดสร้างเครือข่ายวิชาการภายในสถานศึกษา โดยอาจใช้ระบบทางเทคโนโลยีเข้ามาให้เด็กได้รู้จักใช้

7. การบริหารหลักสูตรโดยทั่วไป ผู้บริหารนอกจากจะมีหน้าที่บริการด้านวิชาการแล้วยังต้องเป็นผู้ให้บริการ การนำหลักสูตรไปใช้ ได้แก่

7.1 การบริการจัดการห้องสมุด ให้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญที่สุดในโรงเรียน โดยจัดหาเอกสารอ้างอิง การใช้วิธีการสืบค้นที่ทันสมัย ส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมการอ่านเพื่อเชิญชวนให้นักเรียนมีนิสัยรักการอ่าน รู้จักค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง

7.2 จัดหาแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ภายนอกสถานศึกษา เช่น จัดหาสื่อธรรมชาติแทนการใช้สื่ออุปกรณ์ราคาแพง รวมทั้งจัดหาภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจัดเป็นทำเนียบ เพื่อช่วยให้ครูได้มีโอกาสใช้บุคลากรเหล่านี้เสริมสร้างความรู้ในสภาพจริงของท้องถิ่น

7.3 จัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียน ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนให้สวยงาม สะอาด น่าอยู่ ปลอดภัย และปราศจากอบายมุข

7.4 จัดให้มีการประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ปกครองเป็นประจำ เพื่อรับฟังความคิดเห็นผลการใช้หลักสูตร คือ พฤติกรรมการปฏิบัติของนักเรียนที่เปลี่ยนแปลงไปจากการใช้หลักสูตร

7.5 จัดให้มีอาคารสถานที่ ห้องเรียนเฉพาะเท่าที่จะมีโอกาสจัดได้ เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้วยวิธีการที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

7.6 จัดทำและจัดหาสื่อ/อุปกรณ์การเรียนการสอน ให้เหมาะสมตามที่หลักสูตรกำหนด

7.7 จัดสรรงบประมาณ โดยคำนึงถึงการใช้หลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่างานอาคารสถานที่

7.8 จัดโครงการในการพัฒนาบุคลากรในโรงเรียน ตั้งแต่ครู นักเรียน เจ้าหน้าที่ นักการภารโรง ให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษา

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิริเพ็ญ ศิริมงคล (2530) ได้ศึกษาการบริหารงานวิชาการตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ของโรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 7 พบว่าการบริหารงานวิชาการทุกด้านมีปัญหาน้อย แต่ยังมีปัญหาในการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร ดังนี้ ขาดการติดตามผลการใช้หลักสูตรเพื่อการปรับปรุงแก้ไข โรงเรียนไม่มีความคล่องตัวในการให้นักเรียนได้เรียนรู้จากแหล่งทรัพยากรนอกห้องเรียน ขาดงบประมาณในการจัดหาหนังสือ วารสาร สำหรับการศึกษาค้นคว้า ของครูและนักเรียน ขาดสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับจัดกิจกรรมหลายๆ ประเภทในเวลาเดียวกัน การจัดการนิเทศการสอนให้กับครู ไม่สามารถจัดได้อย่างสม่ำเสมอ และโรงเรียนไม่มีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติงานทางวิชาการของครู เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข

วิรัช สุเมธพันธ์ (2531) ได้ศึกษาบทบาทการบริหารงานวิชาการ ของผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำการใช้หลักสูตร สังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา 5 พบว่าบทบาทการบริหารงานวิชาการ ของผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำการใช้หลักสูตรครอบคลุมลักษณะงานทั้ง 10 ด้านที่ปฏิบัติจริงมากคือการวางแผนงานวิชาการ การจัดการเรียนการสอนและวิธีสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดอาคารสถานที่และบริเวณ เพื่อเสริมสร้างงานวิชาการ การใช้สื่อการเรียนการสอนและห้องสมุด ส่วนที่ปฏิบัติน้อย คือหลักสูตรและเอกสารการใช้หลักสูตร การพัฒนาอาจารย์ทางวิชาการ การใช้ทรัพยากรและสถานประกอบการในท้องถิ่นและการประเมินผลงานวิชาการ

จักรพงษ์ ทับขวา (2531) ได้ศึกษาบทบาทในการพัฒนาบุคลากรของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่ เขต 9 ใน 10 ด้าน พบว่าบทบาทสำคัญที่ปฏิบัติจริงมากได้แก่ การสนับสนุนให้ศึกษาต่อ การประชุมและการมอบหมายงานพิเศษ ส่วนการฝึกอบรมระยะสั้น การประชุมเชิงวิชาการ การศึกษางานไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติงาน การระดมความคิด การจัดทัศนศึกษาและดูงาน การปฐมนิเทศบุคลากรที่บรรจุใหม่ และการหมุนเวียนตำแหน่ง ปฏิบัติจริงน้อย

สุเมธ ประภาสวัสด์ (2531) ได้ศึกษาปัญหางานวิชาการตามความคิดเห็นของครูและผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดลพบุรี พบว่างานหลักสูตรและด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการนิเทศการศึกษาและด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน มีปัญหาปานกลาง ส่วนสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาการบริหารงานวิชาการ งานหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน เกิดจาก ครูมีงานที่ต้องรับผิดชอบมากเกินไป ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรประถมศึกษา 2521 และผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของการบริหารงานวิชาการ

สวัสดิ์ เมฆพยัพ (2534) ได้ศึกษาบทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังในการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดอ่างทอง พบว่าผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการของโรงเรียนมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ผู้บริหารโรงเรียนปฏิบัติในบทบาทที่เป็นจริงมากและคาดหวังว่าจะปฏิบัติมากขึ้น แต่พิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏว่า ผู้บริหารโรงเรียนเห็นว่างานนิเทศการศึกษามีปฏิบัติจริงปานกลาง ส่วนงานอื่นๆ อีกแปดงานนั้น ปฏิบัติมากสำหรับครูวิชาการเห็นว่าผู้บริหารได้ปฏิบัติจริงมาก 5 งาน ได้แก่ งานด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ งานวัดและประเมินผล งานวางแผน กำหนดวิธีการดำเนินงานทางวิชาการและงานส่งเสริมการเรียนการสอน ปฏิบัติปานกลาง 4 งาน ได้แก่ งานด้านวัสดุประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน งานห้องสมุด งานนิเทศการศึกษา และงานประชุม อบรมทางวิชาการ ส่วนบทบาทที่คาดหวัง ทั้งผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการโรงเรียนเห็นว่าควรจะทำทุกๆ ด้าน

ศิริชัย อนันตผล (2534) ได้ศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา 5 ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาหลักสูตรแม่บท มีการแนะนำจากศึกษานิเทศก์และสนับสนุนจากโรงเรียน ให้ครูได้ศึกษาหลักสูตรแม่บท โดยศึกษาจากตัวเอกสารหลักสูตร ส่วนการศึกษา ตำรา รวบรวมข้อมูล ข้อเสนอแนะของท้องถิ่น มีการเสนอแนะและสนับสนุนให้สำรวจสภาพปัญหา ความต้องการของท้องถิ่น โดยวิธีศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ ส่วนการวิเคราะห์ข้อสารสนเทศทางการศึกษาและจัดทำข้อเสนอแนะในการพัฒนาหลักสูตร มีการเสนอแนะสนับสนุนให้ดำเนินการ โดยครูมีส่วนร่วมใน

การให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสามารถ ความสนใจ ความถนัดของนักเรียน ในขณะที่การพิจารณาหลักสูตร/รายวิชาตามลักษณะต่างๆ มีการเสนอแนะและสนับสนุน ให้ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ปรับหรือเพิ่มเติม รายละเอียดเนื้อหาเลือกใช้ ปรับปรุง เพิ่มเติมสื่อที่มีอยู่แล้ว จัดทำสื่อการเรียนขึ้นมาใหม่ ทุกลักษณะมีการดำเนินการ ยกเว้นการจัดทำเนื้อหา/รายวิชาขึ้นมาใหม่ และการเสนอขออนุมัติหลักสูตร พบการเสนอแนะและดำเนินการ โดยผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการวิชาการของโรงเรียนและคณะกรรมการภายในกลุ่มหรือหมวดวิชาปัญหาค้นคว้าต่างๆ พบว่า ส่วนใหญ่ขาดเอกสารที่เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และยังขาดวิทยากรผู้รู้มาให้คำแนะนำ

เพ็ญจันทร์ ธนาวิภาส (2535) ได้ศึกษาเรื่องสภาพและปัญหาของการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียน ร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดกรมสามัญศึกษา พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่ได้สนับสนุนส่งเสริม การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยกำหนดนโยบาย จัดเตรียมบุคลากร จัดเตรียมสถานที่ จัดเตรียมงบประมาณ มีการจัดทำข้อมูลพื้นฐาน เพื่อใช้ในการพัฒนาหลักสูตร มีการประชาสัมพันธ์หลักสูตร จัดหาวัสดุหลักสูตรไว้บริการแก่ครู แนะนำให้ครูใช้ทรัพยากรจากท้องถิ่น จัดให้มีการนิเทศ ติดตามผลและประเมินผลการปฏิบัติงานของครู โดยหัวหน้ากลุ่ม/หมวดวิชาที่มีส่วนร่วมในการเตรียมการแต่ละด้าน ปัญหาที่พบส่วนใหญ่ได้แก่ ความไม่พร้อมของโรงเรียนในด้านบุคลากร อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณไม่พอเพียง ขาดความรู้ความเข้าใจในการเก็บรวบรวมข้อมูล ขาดข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งทรัพยากรท้องถิ่นและขาดความรู้และทักษะในการนิเทศสำหรับการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น โรงเรียนส่วนใหญ่ส่งเสริมและดำเนินการโดยปรับกิจกรรมการเรียนการสอน ปรับหรือเพิ่มเติมเนื้อหา ปรับสื่อ จัดทำสื่อใหม่ ทุกลักษณะมีการดำเนินการ ยกเว้นการจัดทำเนื้อหา/รายวิชาใหม่ ด้านการเสนอขออนุมัติหลักสูตร พบว่าส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินการ สำหรับปัญหาที่พบส่วนใหญ่ ได้แก่ โรงเรียนขาดแหล่งศึกษาค้นคว้า ครูไม่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

อำไพ ดินะมาส (2535) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเตรียมการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533) ในจังหวัดพะเยา พบว่าในการวิเคราะห์หลักสูตร ผู้บริหารโรงเรียนและหัวหน้าหมวดเห็นด้วยอย่างมาก ว่าหลักสูตรมีความเหมาะสมทุกด้าน โดยเฉพาะในการกำหนดให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียน ในการเตรียมจัดทำแผนการสอน มีการศึกษาจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา โดยส่วนใหญ่จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ทุกโรงเรียน มีการจัดส่งครูผู้สอนไปอบรมการจัดทำแผนการสอน ซึ่งมีการสร้างความเข้าใจในเรื่องทักษะกระบวนการ 9 ขั้น แต่ผู้สอนเข้าใจไม่เพียงพอที่จะนำไปใช้ได้ และไม่มีเวลาในการจัดทำแผนการสอน บางโรงเรียนไม่มีการสำรวจความรู้พื้นฐานของผู้เรียนและสภาพท้องถิ่น ส่วนการเตรียมการใน

ด้านการเรียนการสอน โรงเรียนมีเอกสารหลักสูตรและหนังสือเรียนไม่ครบ หนังสือคู่มือ หนังสือประกอบการสอนยังไม่เพียงพอ มีความขาดแคลนมาก ในส่วนการเรียนการสอน และ แหล่งวิทยาการในห้องอื่น สำหรับการเตรียมการในด้านบุคลากร มีการประชาสัมพันธ์หลักสูตร ให้กับผู้เรียนและผู้ปกครอง โดยส่วนใหญ่จัดประชุมชี้แจง มีการส่งเสริมบุคลากรหลักไปอบรม การใช้หลักสูตรฉบับปรับปรุงที่ทางกลุ่มโรงเรียนจัดขึ้น แล้วนำมาขยายผลในโรงเรียน ครูผู้สอน บางส่วนไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ปรับตัวไม่ได้และบุคลากรไม่เพียงพอ ส่วนการเตรียมการ ในการบริหารหลักสูตร การคัดเลือกรายวิชานั้นโรงเรียนส่วนใหญ่ยังจัดใกล้เคียงกับ หลักสูตรเดิม ตามข้อจำกัดของบุคลากรที่มีอยู่ โรงเรียนขาดเทคนิควิธีในการจัดกลุ่มผู้เรียน และ การจัดตารางสอน เพื่อให้โอกาสผู้เรียนได้เลือกเรียนได้อย่างหลากหลาย การจัดกิจกรรมอิสระยัง ารูปแบบที่ดี และ เหมาะสมที่สุดไม่ได้ การแจ้งข่าวเกี่ยวกับหลักสูตรล่าช้า ไม่ทัน วล การเตรียมการในเรื่อง สารสนเทศและเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นยังไม่ดีพอ

รัตนะ บัวสนธิ์ (2536) ได้ศึกษาการพัฒนาระบบหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น:กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง ผลการวิจัยพบว่า

1. ภายในชุมชนที่ศึกษามีสิ่งที่เหมาะสมจึงภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การอนุรักษ์และสร้าง ป่าไม้ของชุมชน ตลอดจนการใช้ประโยชน์จาก ป่าไม้ (การใช้สมุนไพร) ที่เป็นกระบวนการคิดและ การกระทำ โดยเจ้าอาวาสวัดในชุมชน แต่ โรงเรียนกับชุมชนไม่เคยมีการวางแผนร่วมกันเกี่ยวกับการ จัดการเรียนการสอน

2. หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533) ได้ เปิดโอกาสให้โรงเรียน สามารถพัฒนาหลักสูตร และจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับ ความ ต้องการของท้องถิ่น และจากการสนทนากลุ่มสมาชิก ผู้ร่วมสนทนาสามารถช่วยกันกำหนดเนื้อหา ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ และ วิธีการวัดผลประเมินผล

3. นโยบายการควบคุมวิชาการจากหน่วยงานบังคับบัญชา และจากส่วนกลางเป็น อุปสรรคสำคัญที่ทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ

4. ความไม่เชี่ยวชาญ และไม่ใส่ใจงานวิชาการอย่างเพียงพอ ของผู้บริหาร โรงเรียน มีแนวโน้มทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ

5. ความเอาใจใส่ทางวิชาการของครูที่แตกต่างกัน ทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ ประสบผลสำเร็จแตกต่างกัน

รัตนา อินทียโกเศศ (2536) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาและการใช้หลักสูตรรายวิชา “ท้องถิ่นของเรา” ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดพะเยา พบว่า ปัญหาของกระบวนการพัฒนา

หลักสูตร เกิดจากบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ การให้ความร่วมมือ การติดต่อประสานงาน การประชุมและการวางแผน การจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบงบประมาณ และขาดการประเมินผล หลังการพัฒนาหลักสูตร ส่วนปัญหาการนำหลักสูตรไปใช้ ครูผู้สอนเห็นว่าขาดเอกสารศึกษาค้นคว้า ขาดการศึกษาจากสถานที่จริง และแหล่งวิชาการไม่เพียงพอ

สุชาดา บุญฤทธิ์ (2538) ได้ศึกษาสภาพการใช้หลักสูตรท้องถิ่น ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ครูจัดกิจกรรมที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง มีกิจกรรมที่หลากหลาย แต่ยังขาดแคลนวัสดุ หลักสูตร บุคลากรที่เป็นผู้พัฒนาหลักสูตรขาดความรู้ มีเวลาในการพัฒนาหลักสูตรน้อยเกินไป เพราะมีงานประจำ การแต่งตั้งบุคลากรไม่ครอบคลุมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่มีการประเมินผลหลังใช้ แผนการสอน เพราะคณะผู้จัดทำไม่เข้าใจกระบวนการพัฒนาหลักสูตร จึงไม่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า ไม่มีบุคลากรในการติดตามผล และมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารบ่อย นโยบายจึงไม่ต่อเนื่อง ทำให้ ปัญหาและข้อบกพร่องของแผนการสอนไม่ได้รับการพัฒนา ครูจึงไม่เห็นความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่น และไม่ใช้แผนการสอนอย่างแท้จริง

บุญลือ ศรีสุวรรณ (2541) ได้ศึกษาการบริหารและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของ โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า มีปฎิบัติอยู่ใน ระดับปานกลาง โดยมีภารกิจที่ปฏิบัติสูงกว่านั้น ได้แก่ การจัดครูเข้าสอนโดยคำนึงถึงความสามารถและความเหมาะสม และกำหนดเนื้อหาให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ สำหรับ รายการที่มีการปฏิบัติ และอยู่ในระดับน้อย ได้แก่ การนำผลการวิจัยทดลองมาใช้เพื่อช่วยเหลือครู เกี่ยวกับการใช้หลักสูตร ปัญหาและอุปสรรคในการกิจการบริหารและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่ ขาดการประสานงานของบุคลากรภายในโรงเรียน

จิตรารักษ์ บุญยงค์ (2542) ได้ศึกษาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การบริหารการจัดการเรียนการสอนตามลักษณะทั้ง 7 งาน งานการบริหาร ที่ปฏิบัติมากที่สุด ได้แก่ การจัดตารางการเรียนการสอน และการจัดครูเข้าสอน ส่วนงานที่มีการ บริหารมาก ได้แก่ การจัดแผนการเรียน งานสื่อการเรียนการสอน การจัดกระบวนการเรียนการสอน การจัดทำแผนการสอนและการนำหลักสูตรไปใช้ สำหรับปัญหามีดังนี้ ขาดความรู้ในการปรับ หลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น ไม่เห็นความสำคัญของแผนการสอน ไม่ใช้กระบวนการเรียนการสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ใช้สื่อการเรียนการสอนน้อย ขาดแคลนครูบางสาขาวิชา ห้องเรียนไม่พอ ไม่สามารถจัดวิชาเลือกเสรีได้หลากหลาย ข้อเสนอแนะได้แก่ ควรมีการจัดอบรมการสร้างหลักสูตร ท้องถิ่น นิเทศติดตามการจัดทำแผนการสอนอย่างใกล้ชิด ส่งเสริมให้ครูใช้กระบวนการเรียนการสอน ที่หลากหลาย กระตุ้นให้ครูผลิตสื่อการเรียนการสอน ส่งเสริมพัฒนาครูให้สอนได้คนละหลายวิชา

กรมเจ้าสังกัดควรจัดสรรอัตรากำลังเพิ่ม และควรใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยจัดตารางการเรียนการสอน

บังเอิญ สิทธิตัน (2542) ได้ศึกษาการบริหารงานโรงเรียนหอพระ ในแนวทางการการปฏิรูปสถานศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ พบว่า การบริหารงานโรงเรียนหอพระ ในแนวทางการปฏิรูปสถานศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ ครูส่วนใหญ่เห็นว่าฝ่ายบริหารได้ปฏิบัติในเรื่องกำหนดนโยบายโรงเรียน สอดคล้องกับนโยบายของกรมสามัญศึกษา จัดบริเวณโรงเรียนมีความร่มรื่น จัดห้องปฏิบัติการทางภาษาได้อย่างพอเพียง จัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ของโรงเรียนอย่างเหมาะสมของทางราชการ ส่งเสริมให้ครูได้เพิ่มวุฒิสูงขึ้น จ่ายค่าตอบแทนเมื่อครูไปอบรมสัมมนา วัสดุผลและประเมินผลตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ แต่ยังมีครูบางส่วนเห็นว่า ฝ่ายบริหารไม่ได้ปฏิบัติในเรื่อง การนำข้อมูลสภาพปัญหา ความต้องการของบุคลากร มาปรับปรุงงานของโรงเรียน การสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคลากรภายในโรงเรียน การจัดให้มีสิ่งแวดล้อมที่พาประเภทต่างๆ ที่ได้มาตรฐาน การจัดหาอุปกรณ์ที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ได้เพียงพอ การจัดให้นักเรียนได้เรียนโดยระบบการศึกษาทางไกล การใช้ชุมชนเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การร่วมมือกับชุมชนจัดตั้งองค์การเพื่อสนับสนุนกิจกรรมหารายได้ของโรงเรียน

พลุ้ยชัย ยาวีราช (2542) ได้ศึกษาการบริหารหลักสูตรของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอเวียง จังหวัดเชียงราย พบว่า ครูผู้สอนส่วนมากเห็นว่างานทุกด้านมีการปฏิบัติเป็นบางครั้ง สำหรับปัญหาในการบริหารหลักสูตร พบว่า งานทุกด้านในการบริหารหลักสูตรนั้น ครูส่วนใหญ่ไม่แน่ใจว่าจะมีปัญหาหรือไม่ ครูบางส่วนเห็นว่ามีปัญหาในเรื่องการวิเคราะห์สถานการณ์ งานด้านการบริหารสื่อการเรียนการสอน วัสดุอุปกรณ์ประกอบหลักสูตร การวางแผนการดำเนินการ การประเมินผลและการรายงานผล การบริการแหล่งวิทยาการในโรงเรียนนั้น มีปัญหาโดยมีจวามวิตเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรจัดสรรบุคลากรให้เพียงพอและตรงกับความต้องการของโรงเรียนหน่วยงานต้นสังกัดควรจัดสรรงบประมาณเพิ่มมากขึ้น

สรุปผลการวิจัย จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า บทบาทของผู้บริหารในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำทางวิชาการ และให้ความสำคัญกับงานวิชาการให้มาก
2. ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรภายในโรงเรียน เกี่ยวกับความรู้ ทักษะทางด้านวิชาการและต้องทำอย่างต่อเนื่อง
3. ผู้บริหารต้องมีการนิเทศ กำกับ ติดตาม และการประเมินผล การนำไปใช้และการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

4. ผู้บริหารต้องแสดงภาวะผู้นำ กล้าแสดงออก ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะภาระงานที่ครูต้องรับผิดชอบมีมากเกินไป

5. สนับสนุนส่งเสริม สร้างขวัญและกำลังใจ แก่บุคลากรภายในโรงเรียนอย่างทั่วถึงและเสมอภาค

6. สนับสนุนและส่งเสริมในด้านงานวิจัยให้มากขึ้น

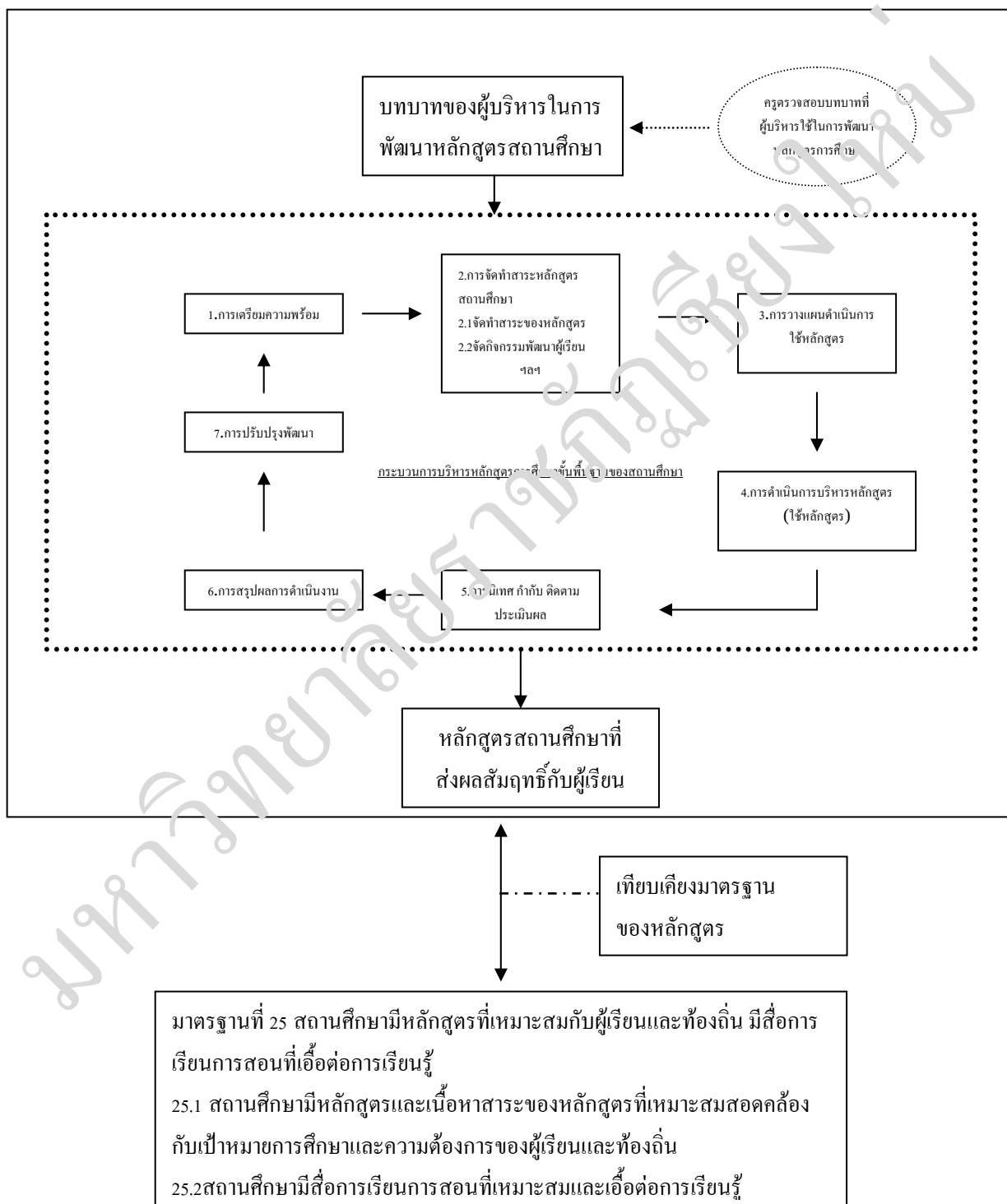
7. มีการวิเคราะห์ข้อมูล สารสนเทศ และสภาพความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น

8. ผู้บริหารต้องมีการประสานเชื่อมโยงกับบุคลากรทุกฝ่าย รวมไปถึงหน่วยงานองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อการระดมสรรพกำลังในการพัฒนางานวิชาการของโรงเรียน

9. โรงเรียนต้องมีการประชาสัมพันธ์การใช้หลักสูตรการบริหารงานวิชาการแก่ผู้ปกครอง หน่วยงาน องค์กร ชุมชนอย่างทั่วถึงทุกปี

8. กรอบความคิดงานวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมากำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยได้
ดังแสดงใน ภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 กรอบความคิดงานวิจัย